DOI :https://doi.org/10.5281/zenodo.17553389

ମୂଳ ପ୍ରବନ୍ଧ

ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟରେ ନାରୀ

ବବ୍ରୁବାହନ ମହାପାତ୍ର

ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର :

ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ନାରୀ ଜୀବନର ସ୍ଥିତି ଓ ସ୍ୱରୁପକୁ ଆକଳନ କଲାବେଳେ ବେଦ, ଉପନିଷଦ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ସ୍ମୃତି ଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ନାରୀ ଜୀବନର ଚିତ୍ରକୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରାଯାଇପାରେ। ବୈଦିକ ଯୁଗର ଏତାଦୃଶ ରଚନାଗୁଡ଼ିକରେ ନାରୀ ଓ ନାରୀତ୍ୱକୁ ନେଇ ବହୁକଥା ବିଶ୍ଳେଷିତ ହୋଇଛି। ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନ, ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ତଥା କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନାରୀର ଭୂମିକା ଏଥିରୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିହୁଏ। ନାରୀର ଅଧିକାର, ସମ୍ପତ୍ତିଗତ ମାଲିକାନା, କୃଷିଭିତ୍ତିକ ବୈଦିକ ସଭ୍ୟତାରେ ଚାଷ ଓ ପଶୁ ପାଳନରେ ନାରୀର ଯୋଗଦାନ ମଧ୍ୟ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ। ସେ ଯୁଗରେ ନାରୀ ପରମ ପୂଜନୀୟ ଆସନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତା। ବେଶ ବିନ୍ୟାସ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନାରୀର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପୃକ୍ତି ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ।

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦାବଳୀ :

(ନାରୀ ଶିକ୍ଷା, ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା, ସଙ୍ଗୀତ, ବୈଦିକ ସଂସ୍କୃତି, ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ, ଗୃହପତ୍ନୀ, ବିଧବା, ପତ୍ନୀତ୍ୱ, ସତୀତ୍ୱ, ଦଣ୍ଡ ବିଧାନ, କନ୍ୟା, ସଂହିତା, ଉପନିଷଦ, ଉପନୟନ, ବ୍ରହ୍ମବାଦିନୀ, ମାତୃତ୍ୱ, ଋଗ୍ ବେଦ, ଅଥର୍ବ ବେଦ)

ଆଲୋଚନା:

ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଆଦିମତମ ସ୍ୱରୂପ ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରକଟିତ। ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ସମାଜ ଜୀବନର ଏତାଦୃଶ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସାରସ୍ୱତ ରଚନାରେ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ। ସୁତରାଂ 'ବେଦକୁ ସମଗ୍ର ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାର ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗ ତଥା ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ କୃତି ରୂପେ ବିବେଚନା କରାଯାଇଥାଏ। ଭାରତବର୍ଷରେ 'ସଂସ୍କୃତ' ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ 'କାବ୍ୟଭାଷା'। ତାର ପ୍ରାନ୍ତନ ନିଦର୍ଶନ ହେଉଛି ବେଦ। ଏଥିରେ ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ, ରାଜନୈତିକ, ଆର୍ଥନୀତିକ, ଧାର୍ମିକ ତଥା ଶିକ୍ଷାଗତ ଜୀବନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱଷ୍ଟ ଓ ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ଚିତ୍ରିତ।'(୧) ନାରୀ ପୁରୁଷର ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତି ଓ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ, ସେମାନଙ୍କର ପାରିବାରିକ ତଥା ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନର ସ୍ୱରୂପ, ସାମାଜିକ ଚଳଣି ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ କ୍ରିୟାକଳାପ ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟରେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ। ବସ୍ତୁତଃ ତତ୍କାଳିକ ନାରୀଜୀବନର ସ୍ୱରୂପ ଓ ସ୍ୱାକ୍ଷର ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟରେ ଖୋଜାଯାଇପାରେ।

ସେ କାଳର ସମାଜରେ ନାରୀର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ସମ୍ମାନନୀୟ ସ୍ଥାନ ଯେ ରହିଥିଲା– ବେଦରୁ ହିଁ ତାର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଥାଏ । ବେଦର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତୋତ୍ରରେ ନାରୀର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ। ବୈଦିକ ଆର୍ଯ୍ୟ ସମାଜରେ ପରିବାରର ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ ଭାବରେ ସେ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ। ଶିକ୍ଷା, ସଭ୍ୟତା, ସଂସ୍କୃତି ତଥା ଧାର୍ମିକ କ୍ରିୟାକର୍ମରେ ତା'ର ଉପସ୍ଥିତି ଓ ସହଯୋଗିତା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା।

ପାରିବାରିକ ଜୀବନରେ ନାରୀଶିକ୍ଷାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଏକାନ୍ତ

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଅନ୍‌ଲାଇନରେ ପଢିବାପାଇଁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତୁ

Quick Response Code:

Available online at : https://pracheenews.com/

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17553389

Article No - BPP00346

ଯୋଗାଯୋଗ : ପ୍ରଫେସର ବବ୍ରୁବାହନ ମହାପାତ୍ର,
ପ୍ରାକ୍ତନ ପ୍ରଫେସର ଓ ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ ମୁଖ୍ୟ
ମହାରାଜା ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଦେଓ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ବାରିପଦା
Email: dr.babrubahanmahapatra123@gmail.com
ORCID ID: https://0009-0009-1425-1269

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial Share Alike 4.0 License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work non commercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

For reprints contact: *pracheepatrika@rediffmail.com*

ପ୍ରାପ୍ତି	ସମୀକ୍ଷିତ	ଗୃହୀତ	ପ୍ରକାଶିତ
୬.୦୬.୨୦୨୫	୧୦.୦୭.୨୦୨୫	୨୦.୦୯.୨୦୨୫	୧.୧୦.୨୦୨୫

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ କିପରି ଉଦ୍ଧୃତ କରିବେ : ମହାପାତ୍ର, ବବ୍ରୁବାହାନ; ୨୦୨୫। ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟରେ ନାରୀ। ବାସ୍ତବତାର ପରିପ୍ରକାଶ ପ୍ରାଚୀ। ଭାଗ :୧୧, ସଂଖ୍ୟା : ଛ; ପୃଷ୍ଠା : ୩୬–୪୧।

ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ। ନାରୀ ପରିବାରର ମୁଖ୍ୟ କର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥିବାରୁ ତା'ର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସୁବିଧା ତଥା ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସମାଜର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାୟିତ୍ୱ ବୋଲି ଆଜି ବିବେଚନା କରାଯାଉଛି। ସେଇ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ବୈଦିକ ସମାଜରେ ନାରୀର ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା ଓ ବେଦଧ୍ୟାୟନ ନିମିତ୍ତ ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ କରିବା ଦୂରଦୃଷ୍ଟିର ପରିଚାୟକ ବୋଲି ମନେହୁଏ। ଯଥାର୍ଥରେ ''ବୈଦିକଯୁଗ ହେଉଛି ନାରୀଶିକ୍ଷାର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଯୁଗ।''(୨) ଅର୍ଥବେଦରେ ନାରୀମାନେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମରେ ଶିକ୍ଷାଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା କଥା କୁହାଯାଇଛି।(୩) ତେବେ ମହର୍ଷି ମନୁଙ୍କ ଅନୁସାରେ ନାରୀମାନେ ବେଦ ପଢୁଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଗାୟତ୍ରୀର ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଥିଲା। କିନ୍ତୁ ଅଧ୍ୟାପନା କାର୍ଯ୍ୟ ପିତା କିମ୍ବା ଭାଇ ହିଁ ତୁଲାଇଥିଲେ।(୪)

ଏ ଉଭୟ ମତକୁ ବିଶ୍ଲେଷଣ କଲେ ମନେହୁଏ ସେକାଳରେ ସମ୍ଭବତଃ କୁମାରୀ କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ଘରୋଇ ହିସାବରେ (ପିତା, ଭାଇ ଆଦିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା) ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀମାନଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମରେ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଥିଲା। କାରଣ ସେ କାଳରେ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇଗୋଟି ଗୋଷ୍ଠୀରେ ବିଚାର କରାଯାଉଥିଲା– ''ଏକ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନୀ, ଦୁସ୍ରୀ ତୁରନ୍ତ ବିବାହ କରନେବାଲୀ।"(୫) ବ୍ରହ୍ମବାଦିନୀମାନେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ପ୍ରବେଶ ନକରି ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ର ଚର୍ଚ୍ଚାରେ କାଳାତିପାତ କରୁଥିବାବେଳେ, ବିବାହୋନ୍ମୁଖୀ ନାରୀଏ ଗୃହକର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ରହୁଥିଲେ। ସେହିପରି ଉପନିଷଦ ରଚନା କାଳରେ ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ନାରୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଗତ ସୁବିଧା ଏବଂ କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଉପନୟନ ସଂସ୍କାର କରି ବେଦଧ୍ୟାୟନ ନିମନ୍ତେ ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଥିଲା।''(୬) ଏପରିକି କଂଶୀତକି ବ୍ରାହ୍ମନ୍ (VII-୬) ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ଯେ 'ପଥେଶ୍ୱସ୍ତି' ନାମକ ଜଣେ ମହିଳା ଶିକ୍ଷାଲାଭ ପାଇଁ ଉତ୍ତର ଭାରତକୁ ଗମନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାଲାଭ ପରେ ବାକ୍ (ସରସ୍ୱତୀ) ଉପାଧି ଧାରଣ କରି ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ।(୭) ବସ୍ତୁତଃ ଶିକ୍ଷିତ ପୁଅ ସହିତ ଶିକ୍ଷିତ କନ୍ୟାର ବିବାହ ଉପଯୁକ୍ତ ବୋଲି 'ଯଜୁର୍ବେଦ' ରେ ଯାହା କୁହାଯାଇଛି, ସେଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ ଯେ ନାରୀଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଚଳନ ବୈଦିକ କାଳରେ ପ୍ରସାର ଲାଭ କରିଥିଲା ଏବଂ ସୁଗୃହିଣୀ ହେବା ନିମନ୍ତେ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଥିଲା।

ଶିକ୍ଷା ସହିତ କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାରେ ମଧ୍ୟ ବୈଦିକନାରୀମାନଙ୍କର ଅବଦାନ କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ। ଶାଶ୍ୱତୀ, ବାଗଦେବୀ, ଅପାଲା, ଲୋପାମୁଦ୍ରା, ବିଶ୍ୱବରା, ଅଦିତି, ଜୁହୁ, ଘୋଷା, ବଧ୍ରୁମତୀ, ଶଶୀୟସୀ ପ୍ରମୁଖ ମହୀୟସୀ ମହିଳା ବେଦର ବିଭିନ୍ନ ସୂକ୍ତ ରଚନା କରି ନିଜର ପ୍ରତିଭା ଓ କାବ୍ୟକଳା କୁଶଳତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିପାରିଛନ୍ତି। ଏମାନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି- " In the Vedic times women had access to all branches of learning. Women like Ghose, Apala, and Visva bara were composers of outstanding Vedic hymns. The age of Upanishads produced philosophers like Gargi who challenged the invincible Yagnavalkya in debate and Maitreya who spurned wealth because it would not give her immortal light (Amrta)".(୮)

ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା ପରି ସଂଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟକଳାରେ ନାରୀର ନିପୁଣତା ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ। ତୈତ୍ତରୀୟ ସଂହିତା(୬/୧୬/୫), ମୈତ୍ରାୟଣୀ ସଂହିତା(୩/୭/୬) ତଥା ଶତପଥ ବ୍ରାହ୍ମଣ(୧୪/୩/୧/୩୫) ଆଦିରେ ନୃତ୍ୟ ଓ ସଂଗୀତରେ ସେମାନଙ୍କର ପାରଙ୍ଗମତାର ଅନେକ ଉଦାହରଣ ମିଳେ।(୯) ସାହିତ୍ୟ ପରି ସଂଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟ ଏକ ଏକ ସୁକୁମାର କଳା। ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ନିଜର ସୃଜନାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତି। ତେଣୁ ନୃତ୍ୟ ଓ ସଂଗୀତ ସାଧନାରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ ଯେ ସେ କାଳର ନାରୀର ଏତାଦୃଶ ମାନସିକ ବିଳାସ ଓ ବିକାଶ ନିମିତ୍ତ ବିଶେଷ କଟକଣା ନଥିଲା ।

ତେବେ ବୈବାହିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବୈଦିକକାଳରେ ଦୁଇପ୍ରକାର ନାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନୀ ବା ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀମାନେ ଚିରକୁମାରୀ ରହୁଥିବା କଥା ସ୍ୱଷ୍ଟ । କେବଳ ବିବାହୋନ୍ମୁଖୀ ଗୋଷ୍ଠୀର ନାରୀମାନେ ବିବାହ କରି ଘର ସଂସାର କରୁଥିଲେ। ମାତ୍ର ସେ କାଳରେ ବାଲ୍ୟବିବାହ ପ୍ରଥାର ପ୍ରଚଳନ ନଥିଲା। ବିବାହ ପ୍ରାପ୍ତ ବୟସ୍କ ଯୁବକ ଓ ଯୁବତୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହେଉଥିଲା। ପୁଣି ବିବାହ ଥିଲା ''ଯଜ୍ଞପରି ପବିତ୍ର ଓ କଳ୍ପତରୁ ପରି କାମଦ।"(୧୦) ବୈଦିକ ଆର୍ଯ୍ୟ ସମାଜରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଏକପତ୍ନୀ ଗ୍ରହଣରୀତି ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ, ବହୁପତ୍ନୀ ଗ୍ରହଣର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ବୃହଦାରଣ୍ୟକ ଉପନିଷଦରେ ଯାଜ୍ଞବଳକ୍ୟଙ୍କର ଦୁଇଟି ପତ୍ନୀ ତଥା ମୈତ୍ରାୟଣୀ ସଂହିତାରେ ମନୁଙ୍କର ଦୁଇଟି ପତ୍ନୀ ଥିବାର ସୂଚନା ମିଳୁଥିବାବେଳେ, ଋକ୍‌ବେଦରେ ଋଷି ଚ୍ୟବନ ବହୁକନ୍ୟାଙ୍କର ପତିଥିବା କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

ପୁନଶ୍ଚ ରାଜାମାନଙ୍କର ମହିଷୀ, ପରିବୃକ୍ତି, ବାବାତା ଓ ପାଲାଗଲୀ ଆଦି ଚାରିଶ୍ରେଣୀର ପତ୍ନୀ ରହିଥିବା କଥା ସୂଚିତ ହୋଇଥାଏ।(୧୧) ତେବେ ଏକ ପୁରୁଷର ଏକାଧିକ ପତ୍ନୀଗ୍ରହଣ ରୀତି ଏଥିରୁ ସ୍ୱଷ୍ଟ ପ୍ରତିପାଦିତ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବୈଦିକକାଳରେ ନାରୀର ପତ୍ନୀତ୍ୱ ବା ମାତୃତ୍ୱ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇନାହିଁ। ବରଂ ବୈଦିକ ମଣିଷ ବିବେଚନା କରିଛି– ''ନାରୀ ବିଶ୍ୱଯଜ୍ଞବେଦୀ। ସେହି ବେଦୀରୁ ବିଶ୍ୱକଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ଜନ୍ମ ନିଅନ୍ତି ସଂକଳ୍ପବାନ୍ ପ୍ରଜା। ନାରୀର ସ୍ନେହ,

ମମତାରେ ଯଜ୍ଞଗୃହ ହୁଏ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ।"(୧୨) ବିବାହ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନାରୀର ସ୍ୱାଧୀନ ମତପୋଷଣର ସୂଚନା ମଧ୍ୟ ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟରୁ ମିଳିଥାଏ। ''ଗାନ୍ଧର୍ବ ବିବାହୋଁ ତଥା ବିବାହକେ ପୂର୍ବ ପରସ୍ପର ମିଲ୍ତେ ଜୁଲ୍ତେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ସେ ସିଦ୍ଧ ହୋତେ ହେ କି ସାଥୀକେ ଚୁନାଚ୍ ମେଁ କନ୍ୟାଓଁ କୋ ଭି ରାୟ ଲି ଜାତି ହୋଗୀ । ସାଥୀ କେ ଚୁନାଡ଼ କୋ ସୀମିତ କରଦେନେବାଲେ ଗୋତ୍ର, ପ୍ରବର ୟା ଜାତି ଐସେ ବନ୍ଧନ ଉସ୍ ଯୁଗ୍ ମେ ନହିଁ ଥୋ।"(୧୩) ସେ ସମୟରେ କନ୍ୟା ନିଜର ମତାନୁସାରେ ବରଣ କରିଥିବା ବରକୁ ପିତାମାତା ପ୍ରାୟତଃ ଅନୁମୋଦନ କରୁଥିଲେ। କେତେକାଂଶରେ ପିତାମାତାଙ୍କର ମନୋନୀତ ବରକୁ ମଧ୍ୟ କନ୍ୟା ସହର୍ଷରେ ବରଣ କରୁଥିଲା । ଶତପଥ ବ୍ରାହ୍ମଣରେ ସୁକନ୍ୟାଙ୍କର ଉକ୍ତିରୁ ଏହା ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ। ଯଥା-

''ସାହୋ ବାଚ ଯସ୍ମୈଂ ମାଂ ପିତା ଽ ଦାନୈବାହଂ
ତଂ ଜୀବନ୍ତଂ ହାସ୍ୟାମୀତି ।"

ଅର୍ଥାତ୍ ମୋର ପିତା ମୋତେ ଯାହାକୁ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି, ସେ ମୋର ପୂଜ୍ୟପତି: ମୁଁ କଦାପି ତାଙ୍କୁ ଜୀବନରେ ଛାଡ଼ିପାରିବି ନାହିଁ।(୧୪)

ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟରୁ ବିଧବା ବିବାହ ସଂପର୍କରେ ବିବିଧ ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ। ଅର୍ଥବବେଦରେ ପୁନର୍ବିବାହ କରୁଥିବା ନାରୀ ''ପୁନର୍ଭୁ'' ବୋଲି ପରିଚୟ ବହନ କରୁଥିବା କଥା ସୂଚିତ।(୧୫) ପୁନଶ୍ଚ ଋକ୍‌ବେଦର ଗୋଟିଏ ମନ୍ତ୍ରରେ ବିଧବାକୁ ସଂବୋଧିତ କରି କୁହାଯାଇଛି ଯେ– ''ହେ ନାରୀ ! ଏହି ମୃତ ସ୍ୱାମୀକୁ ଛାଡ଼ି ଜୀବିତ ସଂସାରକୁ ଆସି ଏବଂ ତୁମର ଇପ୍‌ସିତ ଭାବିପତିଙ୍କର ପତ୍ନୀତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କର।'' ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଅଥର୍ବବେଦରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଅଛି ଯେ ଯଦି ବିଧବା ସ୍ତ୍ରୀ ଦ୍ୱିତୀୟପତି ଗ୍ରହଣ କରେ ଏବଂ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଉଭୟେ ମିଳିତ ଭାବେ ଅଗ୍ନିରେ ପଞ୍ଚୌଦନ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, ତା'ହେଲେ ତାଙ୍କର ବିୟୋଗ (ବିଚ୍ଛେଦ) ହୁଏ ନାହିଁ –

"ୟା ପୂର୍ବଂ ପତି ବିତ୍ୱାଥାନ୍ୟଂ ବିନ୍ଦତେ ପରମ୍
ପଂଚୋଦନଂ ଚତାବଜଂ ଦଦାତୋନ ବିୟୋଗତଃ।
ସମାନଲୋକୋ ଭବତି ପୁନର୍ଭୁବା ପରଃ ପତିଃ
ୟୋ ଦଂ ପଂଚୋଦନଂ ଦକ୍ଷିଣା ଜ୍ୟୋତିଷଂ ଦଦାତି।।"(୧୬)

ଏଥିରୁ ମନେହୁଏ ଯେ ବିଧବାନାରୀ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ୱାମୀ ଗ୍ରହଣ କଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମ ସ୍ୱାମୀର ସ୍ମୃତି ଓ ଐତିହ୍ୟକୁ ଯେପରି ସେ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ୱାମୀଠାରେ ଆରୋପିତ କରୁଥିଲା। ଏହାହିଁ ଭାରତୀୟ ନାରୀର ବିଶେଷତ୍ୱ। ପୁଣି କେବଳ ନିଃସନ୍ତାନା ବିଧବା ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ୱାମୀ ରୂପେ ନିଜର ଦେବରକୁ ବରଣ କରିବା ଆଦର୍ଶର ପ୍ରଖ୍ୟାପକ। ମନେହୁଏ ଦୈହିକ ବିଳାସ ପାଇଁ ନୁହେଁ; ନାରୀ ଜୀବନର ଚରମ ଅଭୀପ୍ସା ମାତୃତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତି ନିମିତ୍ତ ସେ ପତିଙ୍କର ସହୋଦରକୁ ବରଣ କରୁଥିଲା। ସୁତରାଂ ତାର ପାତିବ୍ରତ୍ୟ ରହୁଥିଲା ନିଷ୍କଳଙ୍କ ।

ସେ କାଳରେ କନ୍ୟାର କୌଣସି ଦୁର୍ବଳତା (ଅସୁନ୍ଦରୀ କିମ୍ବା ବିକଳାଙ୍ଗ) ଥିଲେ କନ୍ୟାପିତାକୁ ଯୌତୁକ ତଥା ପୁତ୍ରର ଦୁର୍ବଳତା ଥିଲେ ତାକୁ କନ୍ୟାସୁନା (ଭକ୍ଷସୟର କ୍ରକ୍ଷସମର) ଦେବାକୁ ପଡୁଥିଲା।(୧୭)

କୃଷିଭିତ୍ତିକ ପ୍ରାଚୀନ ବୈଦିକ ସଭ୍ୟତାରେ ପଶୁପାଳନ ଥିଲା ନାରୀ– ପୁରୁଷର ଅନ୍ୟତମ କର୍ମ। ମାତ୍ର ମଣିଷ ସଭ୍ୟତାର ଆଦିମକାଳରେ ନାରୀ ହିଁ ପ୍ରଥମେ ଆବିଷ୍କାର କଲା କୃଷି। ପୁରୁଷମାନେ ଫଳମୂଳ ସଂଗ୍ରହ ଓ ଶିକାର ନିମନ୍ତେ ବଣକୁ ଯାଉଥିବାବେଳେ, ନାରୀମାନେ ଘରେ ରହି କାଠ ବା ପଥରର ଖଣତି (କନିତ୍ର) ରେ ମାଟି ଖୋଳି ଚାଷ କରୁଥିଲେ। ବସ୍ତୁତଃ ''ପ୍ରାଥମିକ କୃଷି ଯୁଗରେ ଶସ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ କାମଟି ଥିଲା ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ମାନଙ୍କର ଏକଚାଟିଆ।''(୧୮) କେତେକ ଆଲୋଚକଙ୍କ ମତରେ ''ସେ ସମୟର ସମାଜ ବିନ୍ୟାସ ଥିଲା ମାତୃ ପ୍ରଧାନ। ନାରୀ ହିଁ ଥିଲା ସମାଜର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ। ଉଦ୍‌ବୃତ୍ତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ପଶୁପାଳନ ପରେ। ପଶୁପାଳନ ମଣିଷର ଅବସ୍ଥାରେ ଆଣିଲା ବୈଷମ୍ୟ। ଧୀରେ ଧୀରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ଧନୀ ଦରିଦ୍ର, ପ୍ରଭୁ ଦାସ ଭେଦ ଦେଖାଦେଲା।"(୧୯)

ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ପିଶୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗାଈର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ଥିଲା। ବେଦରେ ଗାଈକୁ ଦେବତା ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି। ପୁଣି 'ଗାଈକୁ ଦିନକୁ ତିନିଥର ଦୁହାଁ ଯାଉଥିଲା। କନ୍ୟାମାନେ ଗୋ ଦୋହନ କରୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଦୁହିତା ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା।(୨୦) ବିବାହ ପରେ ଏହି ଦୁହିତା ନାରୀର ଜାୟାତ୍ୱ ଓ ଜନନୀର ବିକଶିତ ହୁଏ। ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟରେ ତେଣୁ ନାରୀର ଜାୟା ଓ ଜନନୀ ରୂପ ଅଧିକ ନିର୍ମଳ ଓ ଶୋଭନୀୟ ରୂପେ ପ୍ରକଟିତ। ଅଥର୍ବବେଦରେ ମାତୃଭୂମିକୁ ମା' ରୂପେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିବା (ମାତା ଭୂମିଃ ପୁତ୍ରୋହଂ ପୃଥିବ୍ୟାଃ) ବା ଋକ୍‌ବେଦରେ ଗୃହିଣୀକୁ ଗୃହ ରୂପେ ପରିକଳ୍ପନା (ଜାୟେଦ ମସ୍ତମ- ଗୃହିଣୀ ଗୃହମ୍ୟୁଚ୍ୟତେ) କରିବାରେ ନାରୀର ଜାୟାତ୍ୱ ଓ ମାତୃତ୍ୱର ମହାନତା ପ୍ରତିପାଦିତ। ପୁଣି ଗୃହପତ୍ନୀ ଭାବେ ସେ ସମ୍ମାନନୀୟ ଆସନରେ ଅଧିରୂଢ଼ା ତଥା ଗୃହପରିଚାଳନାରେ ସେ ମୁଖ୍ୟକର୍ତ୍ତ୍ରୀ।(୨୧) ଭାରତୀୟ ଚେତନାରେ 'ଦମ୍ପତି' ଶବ୍ଦଟି ମଧ୍ୟ ଜାୟା ଓ ପତିଙ୍କର ଏକାତ୍ମବୋଧ ସୂଚକ। ସେହିପରି 'ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ ଈଶ୍ୱର', 'ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ ପାର୍ବତୀ'ର ପରିକଳ୍ପନା। ତେବେ ଭାରତୀୟ ଆଶ୍ରମଧର୍ମ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଦାର ପରିଗ୍ରହ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମର ଅୟମାରମ୍ଭ। ପରିଗୃହିତା ନାରୀର ଭରଣପୋଷଣ ଦାୟବହନକାରୀ ପରିଗ୍ରାହକ 'ଭର୍ତ୍ତା' ଏବଂ ପରିଗୃହୀତା 'ଭାର୍ଯ୍ୟା' ଭାବରେ ପରସ୍ପର ସଂବନ୍ଧିତ ହୁଅନ୍ତି। ମହର୍ଷି ମନୁଙ୍କ ଅନୁସାରେ–

'ପତି ଭାର୍ଯ୍ୟାଂ ସଂ ପ୍ରବିଶ୍ୟ ଗର୍ଭୋ ଭୁତ୍ୱେହ ଜାୟତେ
ଜାୟାୟା ସ୍ତଦ୍ଧି ଜାୟାତ୍ୱଂ ଯଦସ୍ୟା ଜାୟତେ ପୁନଃ।'

ସୁତରାଂ ପତିର ଆତ୍ମାକୁ ଧାରଣ କରି ସନ୍ତାନରୂପେ ଜାତ କରେ ପତ୍ନୀ। ତେଣୁ ବୈଦିକ ସମାଜରେ ନାରୀର ଦଶଟି ପୁତ୍ରକାମନା ସହିତ ତା'ର ସ୍ୱାମୀକୁ ଏକାଦଶ ପୁତ୍ରରୂପେ ଗଣନା କରି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରାଯାଉଥିଲା-

''ଦାଶାସ୍ୟାଂ ପୁତ୍ରାନ୍ ଆଧେହି ପତି ମେକାଦଶଂ କୃଧି।"(୨୨)

ବୈଦିକ ସମାଜରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ତଥା। କୌଳିକ କ୍ରିୟାକର୍ମରେ ମଧ୍ୟ ନାରୀର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟତା ସ୍ୱୀକୃତ । ସେ କାଳରେ କୌଣସି ଧର୍ମ, ତପ ବା ଯଜ୍ଞ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅବିବାହିତ ପୁରୁଷ ପୁରୋଧା ହୋଇପାରୁ ନଥିଲା। କେବଳ ବିବାହିତ ପୁରୁଷ ହିଁ ସପତ୍ନୀକ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରୁଥିଲା। ପୁଣି ପ୍ରାଚୀନ ବୈଦିକ ସମାଜରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଧାତ୍ମିକ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ନାରୀର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କଥା ସୂଚିତ । ଐତିହାସିକ ଐ.ଉ. ଜକ୍ଟଚମଷକ୍ଟଙ୍କୟଷବକ୍ସଚ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି- "The women took part in the philosophical discussion with men. This is testified by discussion between Yagnavalkya and Gargi and as well as with his wife at the court of king Janaka of videha."(୨୩) ସେହିପରି ଡକ୍ଟର ଅବସ୍ଥୀ ମଧ୍ୟ ପାଣିନୀଙ୍କ ମତକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି କହିଛନ୍ତି- ''ପାଣିନୀ କେ ମତ୍‌କେ ସାଥ୍ ଯଜ୍ଞାଦି ଧାର୍ମିକ କାର୍ଯ୍ୟୋସେ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ରୂପ୍ ସେ ସମ୍ମିଲିତ୍ ହୋନେକୀ ଅଧିକାରିଣୀ ... ହୋନେ କେ କାରଣ ହିଁ ଭାର୍ଯ୍ୟା କୋ ପତ୍ନୀ କହାଯାତ୍ରା ହେ।"(୨୪) ତେବେ ଧର୍ମ, ଯଜ୍ଞ ଆଦି ପୁଣ୍ୟକର୍ମରେ ବିବାହିତା ନାରୀର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଉପସ୍ଥିତି ତା'ର ପୂଣ୍ୟତୋୟା ସ୍ୱରୂପକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରେ।

ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ବିଭିନ୍ନ ପର୍ବପର୍ବାଣି ଓ ଯାନିଯାତ୍ରାଦିକୁ ମଧ୍ୟ ଯିବା ପାଇଁ ନାରୀ ପ୍ରତି କୌଣସି କଠୋର ଅନୁଶାସନ ନଥିଲା। ସେ ଗୃହାଙ୍ଗନରେ ଅଧୀଶ୍ୱରୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ପୂଜାପାର୍ବଣ, ଯାତ୍ରାପର୍ବରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ବାଧା ନଥିଲା, ଯହିଁରୁ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ନାରୀ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଆଭାସ ମିଳିଥାଏ। ମାତ୍ର ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନର ପରିଧି ମଧ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ନାରୀର ସ୍ଥିତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଥିବା ମନେହୁଏ। ସ୍ୱାମୀ ଓ ଶାଶୁଶ୍ୱଶୁର ସେବା, ପୁତ୍ରପାଳନ ଓ ବିନୟଶୀଳା ଗୁଣ ତାର ପତିବ୍ରତାର ଭୂଷଣ। ଏପରିକି ରଣାଙ୍ଗନରେ ନିଜର ପ୍ରିୟପତିଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ନାରୀ ଅପୂର୍ବ ଗୌରବର ଅଧିକାରିଣୀ ହେବା କଥା ଋଗ୍‌ବେଦରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ। ଋଗ୍‌ବେଦର ପ୍ରଥମ ଓ ଦଶମ ମଣ୍ଡଳରେ ବିଶପଲୀ ନାମକ ନାରୀର ପରିଚୟ ମିଳେ। ସେ ରାଜା ଖେଳଙ୍କ ପତ୍ନୀ। ଯୁଦ୍ଧ ଭୂମିରେ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ଜଂଘରେ ଆଘାତ ଲାଗିବା ଏବଂ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ କରିବା କଥା ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣିତ। ଋଷି ମୁଦ୍‌ଗଳଙ୍କ ପତ୍ନୀ ମୁଦ୍‌ଗ ଲାନୀ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀୟ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ଅବତରଣ କରିଥିଲେ। ସାରଥିର କାର୍ଯ୍ୟକରି ଏବଂ ପତିଙ୍କ ସହ ଧନୁ ଓ ବାଣ ଧାରଣ କରି ବିଜୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ।''(୨୫) ବସ୍ତୁତଃ ବୀରତ୍ୱ ସହିତ ପତିପ୍ରାଣତା ହିଁ ବୈଦିକ ନାରୀର ଅନ୍ୟତମ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ।

ସମ୍ପତ୍ତି ମାଲିକାନା କ୍ଷେତ୍ରରେ କିନ୍ତୁ ନାରୀର ବିଶେଷ ଅଧିକାର ନଥିବା କଥା ଜଣାଯାଏ। ପିତାର ମୃତ୍ୟୁରେ ପୁତ୍ର ସାଧାରଣତଃ ତାର ପୈତୃକ ସଂପତ୍ତିର ମାଲିକାନା ଲାଭ କରୁଥିଲା। ତେବେ ''ଆପସ୍ତମ୍ଭ ଧର୍ମସୂତ୍ର ଅନୁସାରେ ପୁତ୍ର, ଗୁରୁ ଓ ଛାତ୍ର ନଥିଲେ ଝିଅ ହେଉଥିଲା ସଂପତ୍ତିର ଅଧିକାରିଣୀ। ମାତ୍ର ବିଧବା ସ୍ତ୍ରୀର ସଂପତ୍ତିଗତ ଅଧିକାର ନଥିବା କଥା ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ। କେବଳ ନିଜର ଆୟଅଳଂକାର ଓ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କରଠାରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଉପହାର ଉପରେ ଥିଲା ତା'ର ଅଧିକାର।''(୨୬) ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିରେ ବିଧବା ନାରୀ ଶ୍ରୀହୀନା। ପତିଙ୍କର ପରଲୋକ ଗମନରେ ତା'ର ସୁଖ ଓ ସୌଭାଗ୍ୟର ପରିସମାପ୍ତି। ସମ୍ଭବତଃ ସେଥିପାଇଁ ବୈଦିକ ସମାଜରେ ବିଧବା ନାରୀର ସଂପତ୍ତିଗତ ଅଧିକାର ନଥିଲା। ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ପୁତ୍ର, ଗୁରୁ ବା ଛାତ୍ର ନଥିଲେ କନ୍ୟାର ସଂପତ୍ତି ପ୍ରତି ଅଧିକାର ବିଷୟ ନାରୀର ଅଧିକାରବୋଧକୁ ଗୌଣ କରିଦେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭାଇ ବା ଗୁରୁଜନସ୍ଥାନୀୟ ପରିବାରର ବ୍ୟକ୍ତି ଏତାଦୃଶ କନ୍ୟାର ସମସ୍ତ ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରୁଥିବାରୁ ସମ୍ଭବତଃ ଏପରି ଚଳଣି ରହିଥିଲା।

ନାରୀର ବିଭିନ୍ନ ଅଳଂକାର ଓ କେଶବିନ୍ୟାସ ପରିପାଟୀ ସଂପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ବେଦରୁ ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ। ରମଣୀମାନେ ସରୁସୂତା ଓ ରେଶମ ଲୁଗା ପରିଧାନ କରୁଥିବା କଥା ଜଣାପଡ଼େ। ଶାଢ଼ୀରେ ପୁଣି ସୁନ୍ଦର ଝାଲର ଲଗାଇବା, ପର୍ବପର୍ବାଣିରେ ନୂଆବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କରିବା, ଏପରିକି ଯୁବତୀମାନେ ସରୁ ରଂଗୀନ ଶାଢ଼ୀ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା କଥା ପୁରାଣବତୀ ''ଉଷା'' ର ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ସୂଚିତ ହୋଇଥାଏ। ମଣି ଓ ମୋତିକୁ ସୂତାରେ ଗୁଛି ପିନ୍ଧିବା ତଥା ବେଣୀପକାଇ କେଶବିନ୍ୟାସ କରିବା ଆଦି ଋକବେଦରୁ ଜଣାଯାଏ। 'ବାୟସନେୟୀ' ସଂହିତାରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ''ସ୍ତ୍ରୀ ଭିଂ ଶଙ୍ଗାରାର୍ଥ ଆର୍ଯ୍ୟମାତା କନକାଭରଣ''ରୁ ମଧ୍ୟ ନାରୀର ଉନ୍ନତ ବେଶ ପରିପାଟୀର ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ ।

ତତ୍କାଳୀନ ଶାସନ ପଦ୍ଧତିରେ ଅସହାୟା ନାରୀ ପ୍ରତି ସଂବେଦନଶୀଳ ଦୃଷ୍ଟିରଂଗୀ ତଥା ନାରୀ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ପତି କଠୋର ଦଣ୍ଡବିଧାନ ରହିଥିବା ବିଷୟ ନାରୀର ସମ୍ମାନଜନକ ସ୍ଥିତି ସଂପର୍କରେ

ଧାରଣାଦିଏ। ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସମ୍ବଳହୀନା ନାରୀ, ଅବିବାହିତା କନ୍ୟା ଓ ବିଧବା ପ୍ରତି କରଛାଡ଼ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନାରୀ ପ୍ରତି ଉନ୍ନତ ଓ ବିଚାରଶୀଳ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀର ପରିଚାୟକ। ପୁଣି ନାରୀ ଅପହରଣ, ଅବୈଧ ପ୍ରଣୟ ଓ ନିରପରାଧ ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାରକୁ ଜଘନ୍ୟ ଅପରାଧ ରୂପେ ଗଣନା କରାଯାଇ କଠିନ ଦଣ୍ଡ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉଥିଲା।(୨୭) ତେବେ ଶାସନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ନାରୀକୁ ଯେ ଅବହେଳା କରାଯାଉ ନଥିଲା, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ। ପୁନଶ୍ଚ ସେ କାଳରେ 'ପତ୍ନୀସଦନ' ନାମରେ ନାରୀର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗୃହଥିବା କଥା ଅଥର୍ବବେଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ। ସାଧାରଣତଃ ଏହା ଅନ୍ତଃପୁର ଭାବେ ବ୍ୟବହୃତ। ନାରୀମାନେ ପୁଣି ଓଢ଼ଣା ଦେଇ ଚଳପ୍ରଚଳ କରୁଥିବା କଥା ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ।

ବିଭିନ୍ନ ସୂତିଗ୍ରନ୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ନାରୀ ଜୀବନର ବିବିଧ କ୍ରିୟାକଳାପ ଓ ନାରୀର ମହତ୍ତ୍ୱ ବିଘୋଷିତ ହୋଇଛି। ନାରୀ ପ୍ରତି ସ୍ମୃତିକାରଙ୍କର ବିଚାର ବେଶ୍ ଉନ୍ନତ ଓ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପରି ମନେହୁଏ।(୨୮) ମହର୍ଷି ମନୁ ନାରୀର ଗୁଣାଗୁଣ ସଂପର୍କରେ ନାନାକଥା ବୟାନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମତରେ ଯେଉଁ ଗୃହରେ ନାରୀ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଓ ଆଦର ରହିଛି, ସେଠି ଦେବତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନ ରହନ୍ତି। ମାତ୍ର ଯେଉଁଠି ନାରୀର ମର୍ଯ୍ୟାଦା କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୁଏ, ସେଠି ଗୃହର ସମସ୍ତ କର୍ମ ନିଷ୍ଫଳ ହୁଏ।

"ଯତ୍ର ନାର୍ଯ୍ୟସ୍ତୁ ପୂଜ୍ୟନ୍ତେ
ରମନ୍ତେ ତତ୍ର ଦେବତାଃ
ଯତ୍ରୈ ନାସ୍ତୁ ନ ପୂଜ୍ୟନ୍ତେ
ସର୍ବସ୍ତତ୍ରା ଫଳାଃ କ୍ରିୟାଃ।"

ପୁଣି ତାଙ୍କ ଅନୁସାରେ ସୃଷ୍ଟିଶୀଳତା ବା ପ୍ରଜନନ କ୍ଷମତାର ଅଧିକାରିଣୀ ହୋଇଥିବା ହେତୁ ନାରୀମାନେ ଭାଗ୍ୟବତୀ ଓ ପୂଜନୀୟା। ନାରୀ ଗୃହର ଶ୍ରୀ ଓ ଶୋଭାର ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ଦେବୀ। ଗୃହସ୍ତୀ ଓ ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ।

"ପ୍ରଜନାର୍ଥ ମହାଭାଗାଃ ପୂଜାର୍ହା ଗୃହ ଦୀପ୍ତୟଃ।
ସ୍ତ୍ରୀୟଃ ଶ୍ରିୟଶ୍ଚ ଗେହେଷୁନ ବିଶେଷୋଽସ୍ତି କଶ୍ଚିନ୍।" (୨୯)

ମନୁଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ କନ୍ୟା ସ୍ନେହର ପାତ୍ରୀ। ତେଣୁ ତାର ଦୋଷାଦୋଷ ମଧ୍ୟ ମାର୍ଜନୀୟ। ପୁଣି ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷକୁ ସେ କ୍ଷେତ୍ର ଓ ବୀଜ ରୂପେ ପରିକଳ୍ପନା କରି ନାରୀର ମହନୀୟ ଭୂମିକାକୁ ସୂଚିତ କରିଛନ୍ତି। ସେହିପରି 'ବ୍ୟାସ ସୂ ତି'' ରେ ନାରୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟପରାୟଣତା ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରାଯାଇଛି।(୩୦) ବିଶେଷତଃ ସ୍ମୃତିଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ପୁରୁଷ ଶୌର୍ଯ୍ୟର ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତୀକ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହୋଇଛି। ନାରୀର ଏହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ଶୁଦ୍ଧତା ଓ ପତିପ୍ରାଣତା ଜଡ଼ିତ। ତେଣୁ 'ବୃହତ୍ ସଂହିତା' ରେ କୁହାଯାଇଛି–

"ବ୍ରାହ୍ମଣା ପାଦତୋ ମେଧ୍ୟଃ ଗାବୋ ମେଧ୍ୟଃ ତୁ ପୃଷ୍ଠତଃ
ଅଜାଶ୍ୱା ମୁଖତୋ ମେଧ୍ୟଃ ଗୀୟୋ ମେଧ୍ୟସ୍ତୁଃ ସ୍ତ୍ରୀୟୋ ମେଧ୍ୟସ୍ ତୁ ସର୍ବତଃ।"

ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣର ପାଦ, ଗାଈର ପୃଷ୍ଠଭାଗ ଓ ଛେଳିର ମୁଖରେ ଶୁଦ୍ଧତା ରହିଥିବାବେଳେ, ନାରୀର ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଶୁଦ୍ଧତା ବିଦ୍ୟମାନ।

ସ୍ମୃତିକାରଙ୍କ ମତରେ ନାରୀ ମହୀୟସୀ। ପୁରୁଷଠାରୁ ମଧ୍ୟ ତାର ଗୌରବ ଓ ମହାନତା ଅଧିକ। ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମହର୍ଷି ବଶିଷ୍ଠଙ୍କ ଉକ୍ତି ସ୍ମରଣଯୋଗ୍ୟ–

"ଉପାଧ୍ୟାୟା ଦଶାଚାର୍ଯ୍ୟ ଆଚାର୍ଯ୍ୟାଣାଂ ଶତଂ ପିତା
ପିତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତ ମାତା ଗୌରବେଣା ତିରଚ୍ୟତେ।''

ନାରୀଶକ୍ତି ଓ ସତୀତ୍ୱର ମୂଳାଧାର। ସତୀ ନାରୀର ପାଦଦେଶରେ ସକଳ ତୀର୍ଥର ଅବସ୍ଥାନ। ତେଣୁ ତାର ପଦପାତରେ ବସୁନ୍ଧରା ପବିତ୍ର ହୋଇଉଠେ। 'ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତ ପୁରାଣ' ରେ ଏହାର ସତ୍ୟତା ପ୍ରମାଣିତ।(୩୧)

ଉପସଂହାର :

ବସ୍ତୁତଃ ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟରେ ନାରୀର ସ୍ଥିତି ଓ ସ୍ୱରୂପ ବହୁଳ ଭାବେ ଅଙ୍କିତ। ପରିବାରର ପରିସରଠାରୁ କଳାସଂଗୀତ ସାଧନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥିତି ଓ ବ୍ୟାପ୍ତି ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟକୁ କରିଛି ମଂଜୁଳ ଓ ପରିପୁଷ୍ଟ। ସାମାଜିକ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେବଳ ନୁହେଁ; ଅଧିକନ୍ତୁ ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ସ୍ରୋତାୟିତ ଧାରାରେ ନାରୀଜୀବନ ଚର୍ଯ୍ୟା ଘନିଷ୍ଠଭାବେ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ। ମାତ୍ର ସାମାଜିକ ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପୁରୁଷର ଅନୁଗାମିନୀ ଭାବେହିଁ ସେ ଅଧିକ ସ୍ୱୀକୃତ ଏବଂ ପୁରୁଷର ସେବା ଓ ସୁଖଲାଭ ନିମିତ୍ତ ତାର ଜୀବନ ବ୍ୟୟିତ, ଏଥିରେ ସତ୍ୟର ଅପଳାପ ନାହିଁ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ :

୧. ଶତପଥୀ, ଡ. ହରେକୃଷ୍ଣ– ''ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ'', କିତାବ ମହଲ, କଟକ, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ-୧୯୮୮, ପୃ.୩୪

୨. ବରାଇ, ଡଃ କୁମୁଦିନୀ– 'ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଶାର ନାରୀ' (ପ୍ରବନ୍ଧ) ବିଶ୍ୱ ଓଡ଼ିଆ ସମ୍ମିଳନୀ ସ୍ମାରକ ଗ୍ରନ୍ଥ– ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୯୨, ପୃ. ୭୦

୩. ଅଥର୍ବ ବେଦ– ୧୧/୧୫/୧୮

୪. ଅବସ୍ଥୀ, ଡ ବିଶ୍ୱମ୍ଭର ଦୟାଲ୍– "ବୈଦିକ ସଂସ୍କୃତି ଔର ଦର୍ଶନ", ସରସ୍ୱତୀ ପ୍ରକାଶନ ମନ୍ଦିର, ଇଲାହାବାଦ, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ୧୯୭୭, ପୃ.୧୪୨/୪୩

୫. ତତ୍ରୈବ-ପୃ. ୧୪୨

୬. ସହକାର– ପଞ୍ଚମବର୍ଷ– ୧ମ ସଂଖ୍ୟା– ଜାନୁୟାରୀ– ୧୯୭୭, ପୃ. ୬

୭. ଦାଶ, ଶ୍ରୀ ବିରଞ୍ଚି ନାରାୟଣ– ''ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ ଧାରା''– (ନୀଳାଦ୍ରିଶ୍ ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ, ଖୋର୍ଦ୍ଧା)- ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶନ (୧୯୯୨-ପୃ. ୪୬)

୮. Chopra, P.N.-(Editor)- India, society, religion and Literature-In ancient and medival periods-(First Edition ୧୯୮୧) Third reprented-୧୯୯୦-Page-୪)

୯. ସହକାର ୫ମ ବର୍ଷ, ୧ମ ସଂଖ୍ୟା, ଜାନୁୟାରୀ– ୧୯୭୭– ପୃ. ୬

୧୦. ଦାଶ, ଅଭିନ୍ନଚନ୍ଦ୍ର-ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି, ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ, ତୃତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ୧୯୮୫- ପୃ.୧୧୧

୧୧. ତତ୍ରୈବ-ପୃ. ୧୧୫

୧୨. ସାମଲ୍, ଡଃ ବୈଷ୍ଣବ ଚରଣ – ''ନାରୀର ମୁହଁ''– ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ, ୧ମ ପ୍ରକାଶ –୧୯୯୦, ପୃ.୨୨

୧୩. ଦେସାଇ, ନୀରା – 'ଭାରତୀୟ ସମାଜ ମେ ନାରୀ'' – ମ୍ୟାକମିଲନ ଇଣ୍ଡିଆ ଲିମିଟେଡ୍, ନଇଦିଲ୍ଲୀ, ପୃ. ୫

୧୪. ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି- ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ, ପୃ. ୧୧୨

୧୫. ଭାରତୀୟ ସମାଜ ମେ ନାରୀ –ପୃ. ୬

୧୬. ଅଥର୍ବ ବେଦ– ୯.୫.୨୭.୨୮

୧୭. ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି- ପୃ. ୧୧୨

୧୮. ରାଉତରାୟ, ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ– 'ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟବୋଧ'– (ଅଗ୍ରଦୂତ, ବାଙ୍କାବଜାର, କଟକ) ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ-୧୯୭୪, ପୃ. ୧୬

୧୯. ତତ୍ରୈବ-ପୃ. ୧୭

୨୦. ଶତପଥୀ, ହରେକୃଷ୍ଣ– ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ- ପୃ. ୧୭୧

୨୧. Macdonell, A- "A History of Sanskrit Literature", Motilal Banarasi Dass, Delhi, Second Edition-୧୯୭୧ Reprint-୧୯୭୬- Page-୧୩୭

୨୨. ଋଗ୍ ବେଦ – ୧୦/୮୫/୪୬

୨୩. Roychoudhury, H.C- "Social, Cultural and Economic History of India", Surjit Publication, Delhi, Second Edition-୧୯୮୦, Page-୬୬

୨୪. ବୈଦିକ ସଂସ୍କୃତି ଔର ଦର୍ଶନ- ପୃ. ୧୪୪

୨୫. ସହକାର - ୫ମ ବର୍ଷ – ୧ମ ସଂଖ୍ୟା-ପୃ. ୭

୨୬. ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି- ପୃ. ୧୪୪

୨୭. ତତ୍ରୈବ- ପୃ. ୧୭୧

୨୮. କଲ୍ୟାଣ-ନାରୀ ଅଙ୍କ (ବାଇସବେ ବର୍ଷକୀ ବିଶେଷାଙ୍କ) ପୃ. ୧୧୧

୨୯. 'ମନୁ ସ୍ମୃତି'– ନବମ ଅଧ୍ୟାୟ– ୨୬ ଶ୍ଳୋକ

୩୦. 'କଲ୍ୟାଣ'– ନାରୀ ଅଙ୍କ-ପୃ. ୧୧୧/୧୧୨

୩୧. "ପୃଥିବ୍ୟାଂ ଯାନି ତୀର୍ଥାନି ସତୀ ପାଦେଷ୍ୱତାନ୍ୟପି ତେଜସ୍ସ ସର୍ବଦେବାନାଂ ମୁନୀନାଂଚ ସତୀ ସୁବୈ ସତୀନାଂ ପାଦରଜସା ସଦ୍ୟଃ ପୂତା ବସୁନ୍ଧରା।" (ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତ ପୁରାଣ)

❖ ❖ ❖